

УДК: 094

СОЛОДКА Олена Маркіянівна

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ЮРИДИЧНОГО МЕХАНІЗМУ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ ПРИ ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Постановка проблеми. На сьогодні фактично сформувалась фундаментальна залежність життєдіяльності людини, суспільства й держави від обміну інформацією, надійного функціонування інформаційних та телекомунікаційних систем, технологій і засобів.

Актуальність інформаційної безпеки визначається сучасними тенденціями у сфері інформаційних, комп'ютерних технологій, а також прискореними темпами формування нового типу суспільства – інформаційного. Останнє разом із безліччю здобутків і привілеїв призводить до збільшення небезпечних проявів, зокрема у сфері прав та свобод людини.

Згідно зі ст. 3 Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь та гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю [1], а людина і громадянин – їхні конституційні права і свободи – визначені у законодавстві України об'єктами національної безпеки [2].

Статтю 17 Конституції України установлено, що “захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу” [1].

Отже, законодавство закріплює як пріоритетність захисту прав людини, так і забезпечення інформаційної безпеки. Взаємоза-

лежність зазначених напрямів зумовлює актуальність відповідних наукових розвідок.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З огляду на актуальність проблематики інформаційної безпеки розробленням питань у цій сфері на сучасному етапі займається чимало науковців, а саме: А.М.Гуз, О.Д.Довгань, А.М.Марущак, В.М.Панченко, В.Г.Пилипчук, О.О.Тихомиров та інші, проте малодослідженими залишаються аспекти захисту прав людини при забезпеченні інформаційної безпеки.

Зважаючи на це **метою статті** є визначення особливостей юридичного механізму захисту прав людини при забезпеченні інформаційної безпеки держави.

Виклад основного матеріалу. Інформаційна безпека – це стан захищеності життєво важливих інтересів людини, суспільства і держави, при якому запобігається завдання шкоди через: неповноту, невчасність та невірогідність інформації, що використовується; негативний інформаційний вплив; негативні наслідки застосування інформаційних технологій; несанкціоноване розповсюдження, використання і порушення цілісності, конфіденційності та доступності інформації [3].

Відповідно до Доктрини інформаційної безпеки України життєво важливими інтересами особи у сфері інформаційної безпеки законодавець визначає:

– забезпечення конституційних прав і свобод людини на збирання, зберігання, використання та поширення інформації;

– недопущення несанкціонованого втручання у зміст, процеси оброблення, передачі та використання персональних даних, захищеність від негативного інформаційно-психологічного впливу [4].

Отже, інтереси особи в інформаційній сфері вимагають забезпечення конституційних прав людини і громадянина на доступ до інформації, на використання інформації при не забороненій законом діяльності в інтересах фізичного, духовного та інтелектуального розвитку особи, захисту інформації персонального характеру та захисту від інформації, що може завдати шкоди особі.

Юридичний механізм захисту прав і свобод людини є сукупністю взаємопов'язаних, взаємодіючих юридичних елементів, які здатні створити належні умови для фактичного закріплення, реалізації, охорони, захисту й відновлення прав людини [5].

Конституційне та законодавче регулювання прав людини в Україні узгоджується із міжнародно-правовими актами – Загальною декларацією прав людини 1948 року, Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Міжнародним пактом про громадянські і політичні права 1966 року. Зокрема, з метою практичної реалізації євроінтеграційних спрямувань України, виконання зобов'язань перед міжнародними інституціями, такими як Рада Європи та ОБСЄ, щодо розбудови інформаційного суспільства прийнято Закон України “Про доступ до публічної інформації”, нову редакцію Закону України “Про інформацію” та Закон України “Про захист персональних даних”.

Разом із тим, аналіз практики застосування зазначених законів вказує на низку недоліків, які не дозволяють повною мірою реалізувати юридичний механізм забезпечення прав і свобод людини. Зупинимось на деяких із них.

Відповідно до статті 32 Основного Закону України ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією

України; не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини [1]. Отже, з одного боку, Конституцією України передбачено вичерпні підстави можливого правомірного втручання в особисте та сімейне життя особи, а з іншого – поза правовим полем залишаються питання конкретизації інтересів національної безпеки, як і власне законодавчого визначення змісту цього поняття.

Одним з елементів права людини на невтручання в особисте й сімейне життя є право на гарантування людині судового захисту права спростовувати недостовірну інформацію про себе і членів її сім'ї та права вимагати вилучення будь-якої інформації. Останню частину цієї конструкції вважаємо дещо декларативною, оскільки завжди буде інформація, яка створюватиме конфлікт інтересів у суспільстві.

Розвинуті країни ще до ухвалення законодавства про безпеку персональних даних мали усталені відносини у цій сфері. Забезпечення належного захисту персональних даних передбачено Порядком денним асоціації Україна – ЄС, Планом дій щодо лібералізації ЄС візового режиму для України та проектом Угоди про асоціацію між ЄС і Україною, проте правовий інститут персональних даних у вітчизняному інформаційному законодавстві ще знаходиться на стадії становлення. Адже, незважаючи на ухвалення Закону України “Про захист персональних даних”, законодавством України не встановлено і, на переконання деяких науковців, не може бути встановлено чіткого переліку відомостей про фізичну особу, які є персональними даними, для можливості застосування положень Закону щодо різноманітних ситуацій, зокрема при обробленні персональних даних в інформаційних (автоматизованих) базах та картотеках персональних даних, що можуть виникнути у майбутньому у зв'язку зі змінами у суспільному житті.

Відповідно до національного законодавства персональні дані – це відомості чи сукупність відомостей про фізичну особу, яка іден-

тифікована або може бути конкретно ідентифікована [6].

На відміну від українського законодавства, закон Російської Федерації “Про персональні дані” надає персональним даним змістовнішу характеристику, визначаючи їх як будь-яку інформацію, що належить до визначеної або такої, що визначається на підставі цієї інформації, фізичної особи, у тому числі її прізвище, ім’я, по батькові, рік, місяць, дата і місце народження, адреса, сімейний, соціальний, майновий стан, освіта, професія, доходи, інша інформація [8].

Зокрема, неоднозначно роз’яснюється процедура реєстрації баз персональних даних, не врегульованим залишається порядок знищення цих даних. Так, у разі припинення правовідносин між володільцем бази даних та відповідною фізичною особою (наприклад, розірвання трудового договору, припинення клієнтських або партнерських відносин, погашення боргу тощо) персональні дані про таку фізичну особу повинні бути вилучені з належної володільцю бази в момент розірвання правовідносин, хоча ця норма суперечить трудовому законодавству щодо термінів зберігання особових справ, банківському – щодо формування кредитних історій тощо.

Крім того, законом взагалі непередбачена процедура повного вилучення персональних даних за бажанням особи. Водночас, у 2012 році Єврокомісією розроблено два законопроекти, що стосуються т.зв. права особи “бути забутою”: перший стосується захисту прав осіб під час оброблення та вільного переміщення їх персональних даних (Генеральний регламент із захисту персональних даних), а другий акт розроблений для захисту особистих прав при обробленні персональних даних компетентними органами з метою запобігання, розслідування, виявлення кримінальних злочинів, висунення звинувачень у їх вчиненні або при виконанні кримінальних покарань та при вільному переміщенні цих даних. У зазначених актах передбачено спеціальні сфери, у межах яких особи можуть вимагати виключення своєї персональної інформації з баз даних, куди вона була внесена. Водночас у тих випадках, коли особа погодилась на публікацію своїх

персональних даних, право на їх повне вилучення є неможливим.

Сучасні глобалізаційні процеси привели до утворення світового інформаційного суспільства, характерними ознаками якого є інтернаціоналізація, інформатизація, підвищення рівня інтелектуалізації праці, створення умов для поширення високотехнологічних міжнародних телекомунікацій, освіти, розвитку мережі Інтернет тощо.

У таких умовах особливої гостроти набуває проблема узгодження принципово різних підходів до концептуального вирішення основної суперечності між свободою поширення інформації й отриманням доступу до неї, з одного боку, та необхідністю обмеження цієї свободи в інтересах безпеки держав, суспільств, окремої особи – з іншого.

Формулювання права на інформацію та його обмеження (статті 5, 6 Закону “Про інформацію”, стаття 6 Закону “Про доступ до публічної інформації”) не відповідають міжнародним стандартам [6; 9]. Так, у статті 10 Європейської конвенції йдеться про те, що кожен має право на свободу вираження поглядів. Це право включає свободу дотримуватися своїх поглядів, одержувати і передавати інформацію та ідеї без втручання органів державної влади й незалежно від кордонів. Утім, у зазначених вітчизняних законах не йдеться про здійснення права на інформацію незалежно від державних кордонів, хоча в епоху інтернету це є актуальним.

Крім цього, з одного боку, право на доступ до інформації конкретизується шляхом установлення обмежень на віднесення інформації до “закритої”, визначених законами України “Про інформацію”, “Про державну таємницю”, “Про доступ до публічної інформації”, “Про захист персональних даних”, “Про банки і банківську діяльність” тощо. З іншого – у Законі України “Про банки і банківську діяльність” наявна колізія між визначенням поняття “банківська таємниця” та переліком відомостей, які можуть бути до неї віднесені. Слід наголосити, що відсутній перелік відомостей, які можуть бути віднесені до комерційної таємниці, що ускладнює реалізацію права особи на доступ до інформації.

Висновки. Підсумовуючи викладене, зауважимо, що беззаперечними умовами належного рівня забезпечення інформаційної безпеки мають стати захист прав та свобод громадян України, гарантії їх реалізації, а також досягнення балансу індивідуальних, суспільних і державних інтересів. Із метою формування належного юридичного механізму захисту прав і свобод людини у процесі забезпечення інформаційної безпеки доцільно врахувати як іноземний досвід, так і вітчизняні наукові напрацювання у цій царині.

Зокрема, на підставі викладеного пропонуємо:

– конкретизувати випадки обмеження прав і свобод людини та громадянина, пов'язані з інтересами національної безпеки;

– актуалізувати питання кодифікації інформаційного законодавства;

– розмежувати, враховуючи досвід ЄС, персональні дані на дані відкритого характеру (загальну інформацію) і так звану уразливу інформацію (особливі категорії даних), яка матиме конфіденційний характер. Це дасть змогу уникнути проблем у правозастосуванні при розголошенні чи неправомірному поширенні такої інформації;

– усунути або замінити ті декларативні норми Конституції України, які на сьогодні не можуть бути реалізовані внаслідок об'єктивних факторів, зокрема вимоги особи щодо вилучення будь-якої інформації.

Список використаних джерел

1. Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР “Конституція України” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.

2. Закон України від 19 червня 2003 року № 964-IV “Про основи національної безпеки України” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/964-15>.

3. Закон України “Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/537-16>.

4. Указ Президента України від 8 липня 2009 р. № 514/2009 “Про Доктрину інформаційної безпеки України” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/514/2009>.

5. Забезпечення прав і свобод людини в діяльності правоохоронних органів України :

навч. посіб. / [за заг. ред. М.П.Недюхи]. – К. : МП Леся, 2012. – 636 с.

6. Закон України від 2 вересня 1992 р. № 2658-ХІІ ВР “Про інформацію” // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 48. – Ст. 650.

7. Закон України від 1 червня 2010 р. № 2297-VI “Про захист персональних даних” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2297-17>.

8. Важорова М.А. История возникновения и становления института персональных данных / М.А.Важорова // Государство и право: теория и практика : материалы междунар. заоч. науч. конф. (г. Челябинск, апрель 2011 г.). – Челябинск : Два комсомольца, 2011. – С. 33–38.

9. Закон України від 13 січня 2011 року № 2939-VI “Про доступ до публічної інформації” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua>.

Аннотация: В статье раскрыты особенности правового регулирования защиты прав человека при обеспечении информационной безопасности государства.

Ключевые слова: информационная безопасность, права человека, правовое регулирование.

Abstract: The article deals with particularities of legal regulation of human rights protection in the process of ensuring state information security.

Key words: information security, human rights, legal regulation.